

Fjernlån mellom folke- og skolebibliotek, evaluering og statistikk

Notat fra fylkesbibliotekene juni 2021

Bakgrunn

Målet med fjernlånstjenesten er å sikre allmenn tilgang til informasjon og litteratur for innbyggere i hele landet, og å utnytte de samlede bibliotekressursene maksimalt. Vi har per i dag ikke gode nok indikatorer til å evaluere fjernlånstjenesten opp mot disse målsettingene. Med dette notatet vil vi oppsummere hva vi vet om fjernlånet i dag, og peke på hvilke andre tall vi trenger for å evaluere fjernlånstjenestene på en målrettet måte. Av tre mulige kilder til data om fjernlånet i Norge, er Biblioteksøk den vi anser har størst potensiale for å svare på de spørsmålene vi skisserer i dette notatet (de andre to er de ulike biblioteksystemene og transportordningene for bibliotek).

Vi har i dette notatet konsentrert oss om fjernlån mellom folkebibliotek og bibliotek i videregående skole. Tilgangen til fjernlån fra fag- og forskningsbibliotekene og fra bibliotek i utlandet er viktig med tanke på folkebibliotekenes bidrag til livslang læring i befolkningen og for den allmenne retten til informasjon, men utgjør en liten og synkende andel av det totale fjernlånet. Dette skyldes problematikk knyttet til barrierer i kunnskapsindustrien (forbud mot fjernlån av e-bøker og digitale artikler), og utfordringene skiller seg vesentlig fra utfordringene knyttet til fjernlån mellom folkebibliotek og vgs-bibliotek. Å forbedre fjernlånstjenesten fra fag- til folkebibliotek krever helt andre og mer omfattende tiltak enn fjernlån mellom folkebibliotek/vgs-bibliotek, som stort sett styres av tre enkle faktorer: etterspørsel, kommunale og fylkeskommunale mediebudsjetter og bibliotektransport.

Tall, tabeller og grafer i dette notatet er hentet fra <https://bibstat.no/>, som igjen henter tall fra den årlige rapporteringen til Nasjonalbiblioteket.

Vennlig hilsen

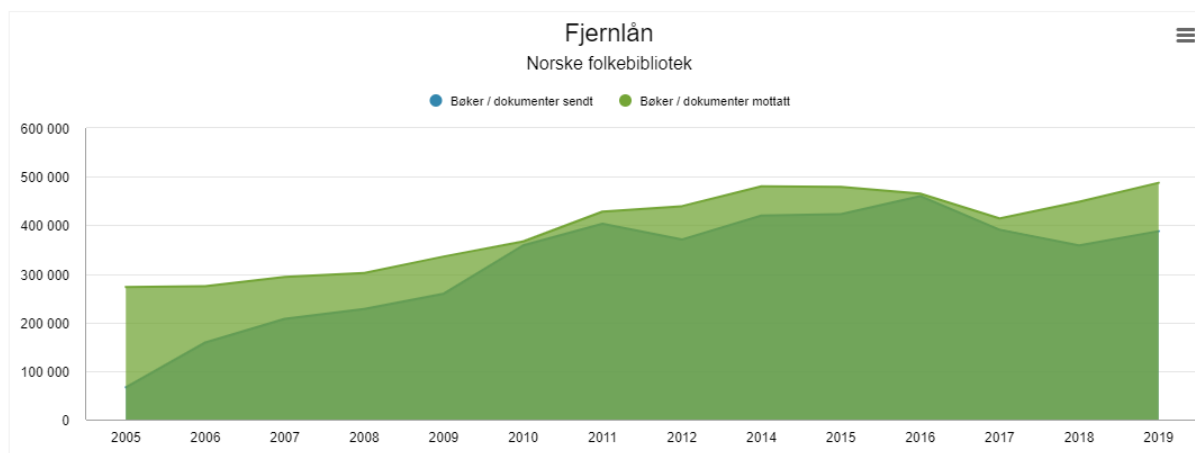
Fylkesbibliotekenes arbeidsgruppe for fjernlånsstatistikk våren 2021

Anita Hvarnes Evensen (Vestfold og Telemark), Håkon Knappen (Viken), Kari Skibenes (Vestland), Arnhild Tveikra (Trøndelag), Åse Haugland (Agder), Tanmayo Olsen (Troms og Finnmark) og Britt Ellingsdalen (Rogaland)

Dette vet vi om fjernlån i dag

Formålet med dette avsnittet er ikke å gi en fullstendig rapport på status quo, men å vise hva de tallene vi allerede har tilgang til kan si noe om. Vi har hentet ut grafer fra Bibstat.no, et verktøy som per i dag kun inneholder tall for et utvalg fylker, pluss totaltall for Norge. Eksemplene vi bruker er styrt av dette utvalget.

Det viktigste vi vet om fjernlånet i Norge i dag, er at det har steget kraftig siden 2005. Fra 2005 til 2019 har det totale fjernlånet i folkebiblioteksektoren gradvis steget fra rett under 300 000 per år til rett under 500 000 per år. I 2008 utgjorde fjernlånet 2% av det totale utlånet av bøker (førstegangslån), i 2019 utgjorde fjernlånet 4% av det totale utlånet av bøker. Fjernlånet har steget samtidig som det øvrige utlånet har sunket.

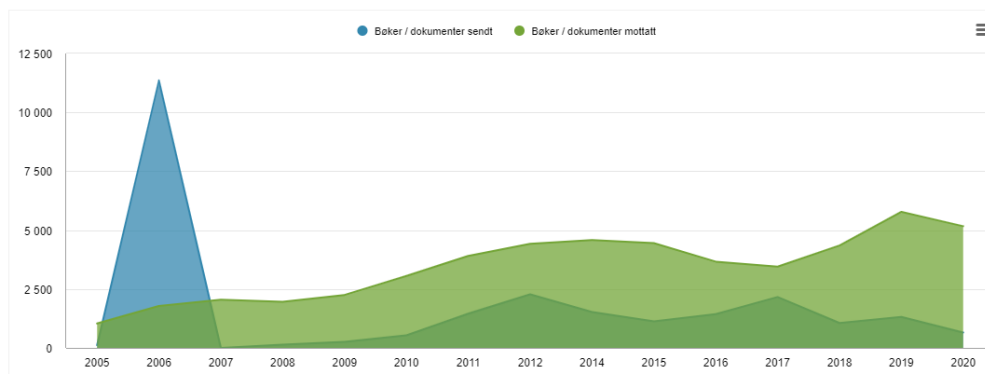

Ytere og nytere

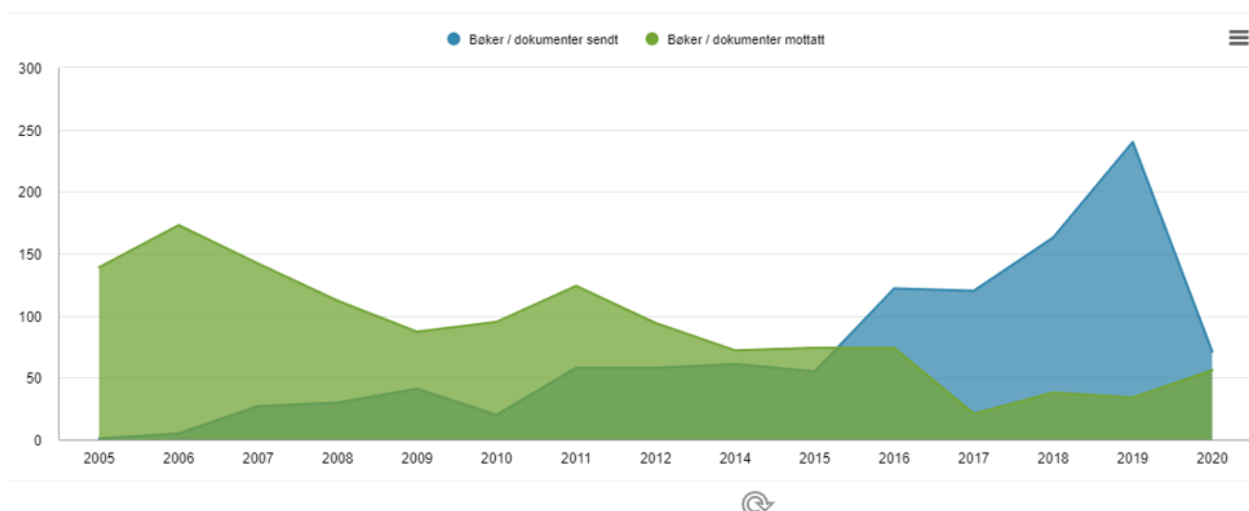
I 2005 var det stort sett bare storbybibliotekene som sendte dokumenter fra seg, de andre bibliotekene var hovedsakelig mottakere. Selv om storbybibliotekene fortsatt er nettoyttere i 2019 ser vi at **fjernlånet er en dugnad**. Det er fortsatt stor variasjon i hvem som yter og hvem som nyter, men det er ikke lenger gitt at de største yter mest.

To kommuner som illustrerer dette, er storbybiblioteket Trondheim og den vesle kommunen Bokn i Rogaland:

Trondheim (180 000 innbyggere)

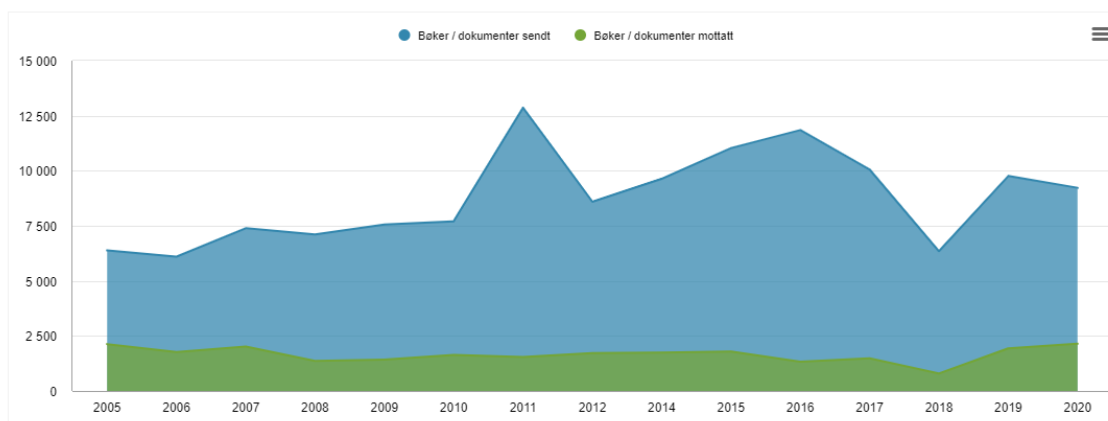
Bokn (800 innbyggere)

Dette må ikke forstås som en kritikk av Trondheims bidrag til det norske fjernlånssystemet – det lave fjernlånet fra Trondheim skyldes at Trøndelag fylkesbibliotek har en egen fjernlånstjeneste, og effektuerer fjernlån som ellers ville ligget til Trondheim folkebibliotek. Storbyen Stavanger er en mer typisk storby i fjernlånssammenheng. De kompenseres fra Rogaland fylkeskommune for å drive fjernlån, og har alltid vært nettoyter i fjernlånssystemet. Stavanger yter mer nå enn før, i 2020 mottok de omtrent like mange dokumenter som i 2005, men sendte fra seg ca 50% mer.

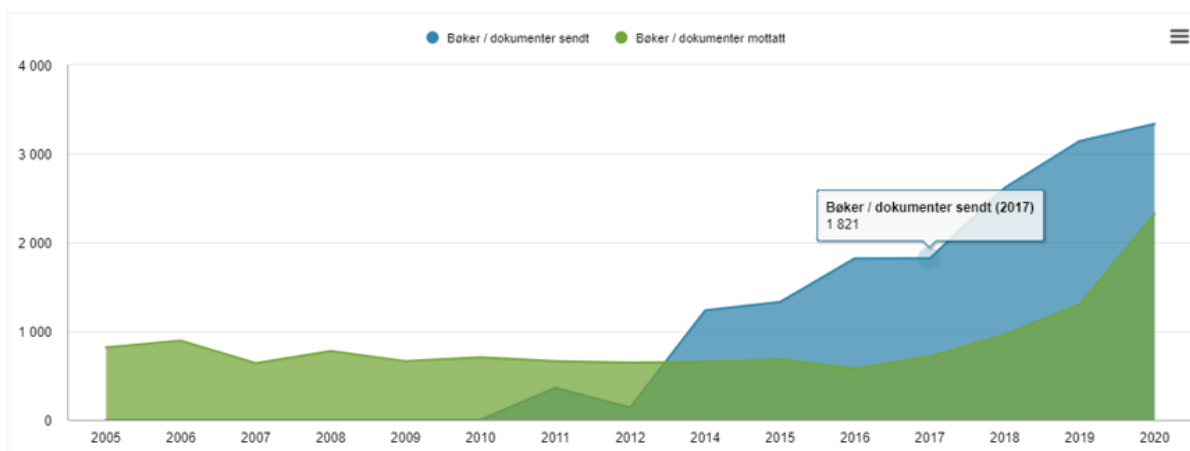
Stavanger (145 000 innbyggere)

UTVIKLINGEN AV FJERNLÅN OVER TID

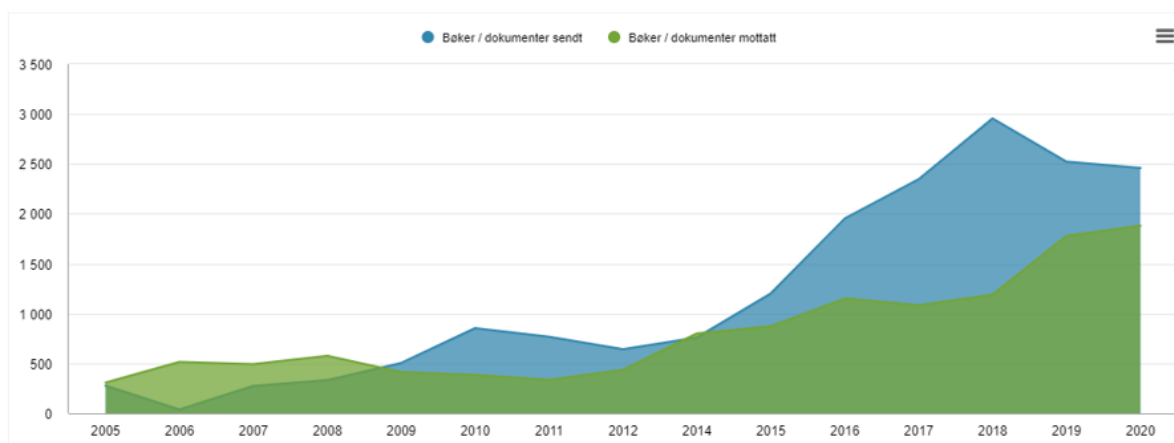

Det er de mellomstore kommunene vi ser den største endringen, de har gått fra å være nettonytere til å bli nettoyttere i fjernlånssystemet. Nedenfor er et par eksempler fra Rogaland.

Sandnes (80 000 innbyggere)

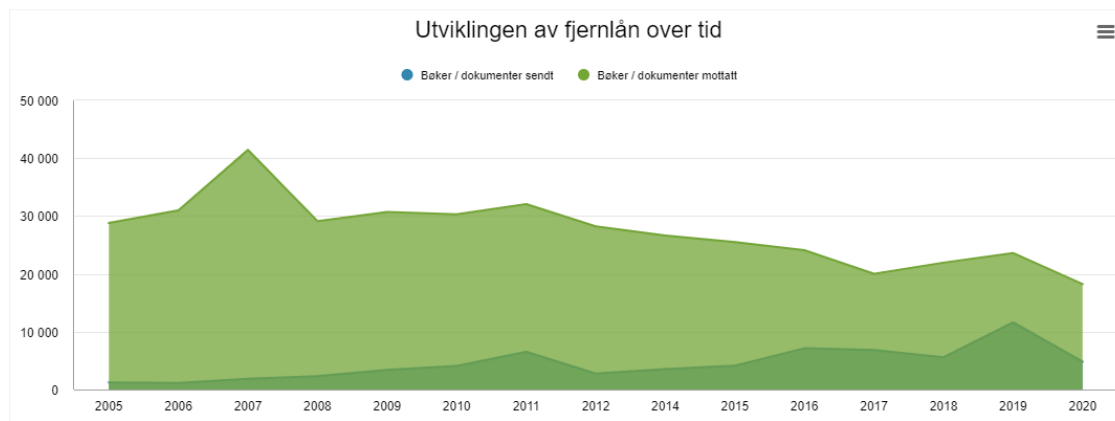
Karmøy (40 000 innbyggere)

Fjernlån i regionene

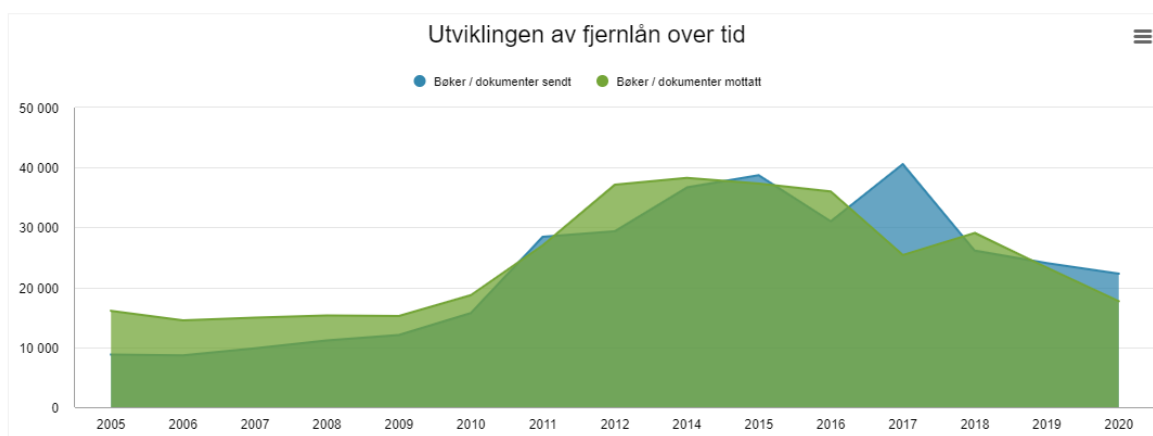
På regionsnivå er utviklingen mer i samsvar med den nasjonale trenden, men noen regioner skiller seg ut. Vi ser at Nordland har færre fjernlån i 2020 enn i 2005. Nordland sin atypiske utvikling kan forklares med at de, sammen med Troms og Finnmark, ikke har bibliotektransport.

Nordland (det mørkeste feltet er bøker/dokumenter sendt)

Rogaland er en annen region med en noe annerledes utvikling. Her var fjernlånet stigende fram til 2014 og synkende etter det. Årsaken til den overraskende graden av variasjon fra år til år i dette fylket er mindre innlysende enn årsaken til utviklingen i Nord Norge, men den *kan* skyldes en inkonsistent rapportering fra bibliotek med felles katalog. Rogaland har to «klynger» med bibliotek som har felles katalog: Jærbiblioteka (3 kommuner) og Ryfylkebiblioteket (4 kommuner). Fjernlånsrapporteringen for disse bibliotekene er inkonsistent og inneholder sannsynligvis en del feil (underrapportering). Dette har liten betydning for det store bildet med mindre det finnes mange andre slike bibliotekkllynger i landet, men har stor betydning for evaluering av fjernlånstjenesten innad i Rogaland og spesielt for de berørte kommunene. Dersom en tilsvarende inkonsistens skulle vise seg også i andre fylker, bør det vurderes om vi trenger en standard for hvordan fjernlån håndteres av biblioteksystemene, uavhengig av lokale samarbeidsløsninger.

Rogaland

Dette trenger vi å vite mer om

Fylkesbibliotekenes arbeidsgruppe for fjernlånstatistikk har identifisert fire spørsmål som vi trenger svar på for å kunne evaluere fjernlånstjenesten opp mot målene om å sikre den allmenne tilgangen til informasjon og litteratur for innbyggere i hele landet, og å utnytte de samlede bibliotekressursene i landet maksimalt til beste for innbyggerne:

- Hvor kommer bøkene fra, og hvor sendes de til?
- Hvor lang tid er bøkene underveis
- Hva er det som fjernlånes?
- Hva bestiller folk når de bestiller selv (lånerinitiert fjernlån)?

Hvor kommer bøkene fra, og hvor sendes de til?

For å belyse:

- Er fjernlånet (transportordningene) bærekraftig i et miljøperspektiv?
- Hvordan fungerer Biblioteksøk? Er trafikken optimalisert slik at vi unngår overdreven frakt av bøker?

Hvor lang tid er bøkene underveis?

For å belyse:

- Er fjernlånordningen effektiv i dag?
- Hva betyr mangelen på bibliotektransport i de nordlige fylkene for tilgangen til fjernlån?

Hva er det som fjernlånes?

For å belyse:

- Er det behov for forpliktende retningslinjer for fjernlån?
- Er det behov for bedre samlingsutvikling/endret innkjøpspolitikk på kommunalt / fylkeskommunalt nivå?
Erstatter fjernlånet egne innkjøp i en del kommuner?
Er det hovedsakelig serielitteratur og krim eller annen litteratur bibliotekene bør ha i egen samling som bestilles? Er det nye eller gamle titler?
- Bør det stilles krav til bibliotekenes selvforsyningsgrad?
- Bestilles det mye pensumlitteratur i folkebibliotekene? Hvis svaret er ja, hvem bestilles det til, fjernstudenter eller privatister? Er dette en oppgave som heller bør ligge til vgs-bibliotekene?

For å svare på disse spørsmålene, trenger vi tall for relativt detaljerte kategorier (for eksempel genre, brukergrupper, ny/eldre). Disse kategoriene ligger allerede i marc-formatet. Dersom bibliotekene skal bruke fjernlånet til å vurdere sin egen innkjøpspolitikk, trenger de rapporter på kommunenivå.

25% av fjernlånbestillingene fra Biblioteksøk til Universitetet i Sør-Øst Norge blir automatisk avvist fordi de ikke er i henhold til retningslinjene (Kjell Ove Jahr, presentasjon april 2021). SRU-holdings (protokoll) mangler i Biblioteksøk.

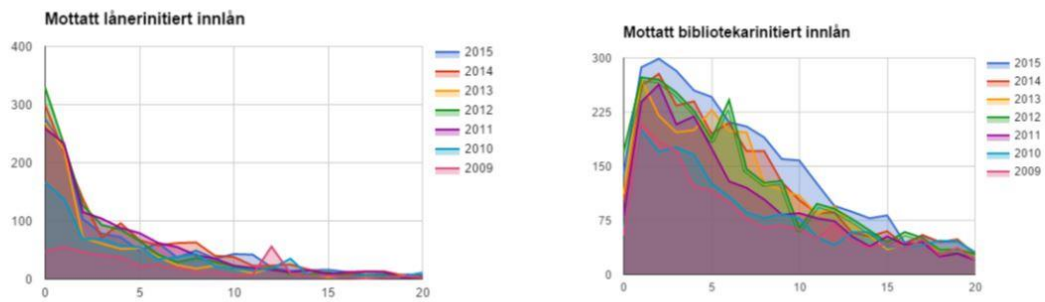
Hva bestiller folk når de bestiller selv (lånerinitierte fjernlån)?

For å belyse:

- Brukes fjernlån (egeninitiert) som alternativ til å stå på venteliste på eget bibliotek?
- Er det behov for bedre kontroll med lånerinitierte fjernlån?

Nedenfor er en graf som viser mottatte lånerinitierte fjernlån og mottatte bibliotekinitierte fjernlån ved Tønsberg og Færder bibliotek. Den viser at lånere i perioden 2009 – 2015 stort sett har bestilt de nyeste bøkene, mens bibliotekarene er langt mer forbeholdne med å bestille nye titler, og bestiller mye mer variert. Y-aksen viser antall fjernlån og X-aksen viser alder (i år) på det fjernlånte materialet.

Alder på medier lånt inn via Norgeslån eller skranke

I bibliotek.dk kan hvert bibliotek sette sine kriterier for når de ønsker at fjernlånsbestillinger skal sendes automatisk eller behandles manuelt. Se <http://danbib.dk/autfjern>. Kan en slik løsning være ønskelig for norske bibliotek også?